

ЗНАЧЕННЯ ОКАЗІОНАЛЬНИХ ПРИСЛІВНИКІВ У ПАРАДИГМІ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У контексті сучасних лінгвістичних розвідок okazіоналізми як феномен мовно-мовленнєвих інновацій української мови досліджувалися загалом із лексичного, словотвірного та стилістично аспектів такими вченими: Ж.Колоїз, Д.Мазурик, Л.Мацько, О.Стишовим, Л.Струганець та іншими.

Метою нашої статті є аналіз okazіональних прислівників у парадигмі мовної картини світу. Кожна людина створює та передає власну мовну картину світу, яка відображає складну організацію об'єктивного та суб'єктивного, формального та змістового, експліцитного та імпліцитного, раціонального та емоційного.

Досліджуючи okazіоналізми, М.Пентилюк розглядає їх як стилістично-функціональні одиниці, які «створяться письменниками із стилістичною метою і вживаються в художніх творах» [5, 30-31].

Т.Юрченко у своєму науковому доробку характеризує okazіоналізм як «нове на певний час функціонування слово або стійке сполучення слів (нове за значенням і за формою, або тільки за значенням, або тільки за формою), створене за словотворчими законами цієї мови або з порушенням законів емпіричної продуктивності, яке відповідає потребам спілкування і ускладнене експресивно-оцінним значенням» [9, 4].

Досліджуючи okazіоналізми, О. Косович стверджує, що «okazіоналізм відрізняється від звичайного (“канонічного”) слова своєю мовленнєвою належністю, структурною невідповідністю словотворчій системі, ненормативністю, функціональною одноразовістю, нездатністю до контекстоутворення, невідтворюваністю, експресивністю, утворюваністю, необов'язковістю, або номінативною факультативністю, непередбачувальністю як в лексичному, так і в словотворчому плані, синхронно-діахронною дифузійністю, індивідуальною належністю» [2, 162-163].

Аналізуючи okazіоналізми, слід розрізняти – лексичні, що виокремлюються новою формою та значенням, та семантичні, у яких новим є тільки план змісту. Наприклад, у художньому творі: *Стежок невіддя стомлено, кульгаво, Спираючись на контури дерев, Іде у даль. На заході заграва Журливий ліс гранатово бере* (К.Міщук). Лексично okazіональний прислівник способу дії *гранатово*, який утворився від лексеми *гранатовий*, що тлумачиться як: *гранатовий* – “1. Прикм. до гранат. 2. Темно-червоний” [4, II, 156], а *гранатовий* - “1. Прикм. до гранат; //

Зроблений з гранату, прикрашений гранатами” [4, II, 157], де слово гранат виражає значення - “1. Плодове дерево або кущ, що росте в місцях з теплим кліматом. 2. Яскраво-червоні квіти цієї рослини. 3. Круглий плід цієї рослини з товстою шкірою, наповнений насінням, яке оточене соковитим кисло-солодким їстівним м’якушем червоного кольору різних відтінків” [4, II, 156], а гранат - “самоцвіт, напівдорогоцінне каміння найчастіше червоного або бурого кольору” [4, II, 156], у фактичному матеріалі набув значення: “темно-червоно, буро”.

У лексично okazіональних прислівниках інколи нелегко визначити позитивну чи негативну оцінку, оскільки їх забарвлення досить стримане, наприклад: *Свище зоряна грім-хуртовина, Віща зоряна, зірна мить. Ім’я блоківське Валентина Так по-блоківськи в небі дзвенить* (І. Драч). Досить часто смислові відношення між похідним дериватом та його формальним мотиватором розкриваються завдяки додатковій підтекстовій констатації, установленій в дериваційній базі. Так, оцінно-конотативний прислівник способу дії *по-блоківськи* (“символічно, знаково”) сприймається як похідний від власної назви О.Блок, прізвища письменника, який належав до представників художнього напрямку – символізму, що характеризується використанням символів та знаків для вираження незбагненої суті життєвих явищ і потаємних або навіть містичних особистих уявлень. – *А я тебе здалека упізнав, ти ж аніскілечки не зм... - і враз язик у петлю скрутило: на засяг руки перед ним чолов’яга пенсійного віку з присмученими очима, обоснованими з довкіль густою сіткою зморщок, які кричма кричали про те, що на життєвій дорозі не лише перемоги* (З.Легкий). У комунікативній ситуації віддієслівний okazіональний конотативний прислівник способу дії *кричма* разом з спільнокоренневим емотивним дієсловом *кричали* набуває нових семантичних варіацій: “виразно, промовисто, яскраво” свідчать зморшки про життєві негаразди людини. *Мружиться ще обрій сонцеоко. Спалахи далеких блискавиць. Славно заблукати ненароком В світі скирт, озер, ялиць, лисиць...* (В.Гуменюк). Оцінно-конотативний прислівник способу дії *сонцеоко*, де перша частина *сонце-* асоціюється з світлом, теплом, що випромінює це небесне світило, а друга –*око* – з органом зору, за допомогою якого можна розгледіти оточуючий світ, у контекстній ситуації набуває меліоративного відтінку, вказуючи на те, як “яскраво, лагідно та ніжно, даруючи останні відблиски сонця” виявляє себе природа. *А про тутешність. В ній – чуттів осадки І доленьки моєї сива нить. Тут вчився радість виглядати нізвідки, Нізкимно прикрість поспішав ділити* (М.Федунець). Оцінно-конотативний прислівник способу дії *нізкимно* через асоціативні зміщення, надаючи контексту емотивно-образного забарвлення, вказує на те, як “самотою, наодинці, сам на сам” суб’єкт переживав свої негаразди.

Семантично okazіональні прислівники у прозових і ліричних текстах набувають яскраво вираженого емоційно-експресивного забарвлення, наприклад: *Посеред уловини стояла дерев'яна хатина – навприсядки, згорблена, по коліна вросла у жовто-зелений мох. Неподалік неї, шулячись чи то од холоду, чи від навколишнього безгоміння, стояли один від одного два дерева* (Д.Кешеля). СУМ слово *навприсядки* визначає як “присівши, викидати то одну, то другу ногу (у танці)” [4, V, 41]. Але, пройшовши процес семантичної трансформації, у контекстній ситуації конотативний прислівник *навприсядки* через асоціативні згущення набуває емотивно-образного звучання, вказуючи на те, як “привалено, нахилившись до чогось” стояла хата.

У публіцистичному стилі семантично okazіональні прислівники, репрезентуючи нову увиразнено-оцінну семантику, надають тексту відповідного прагматизма, наприклад: *На малій батьківщині депутата, у селищі Турбів, лікарня міститься у приміщенні, зведеному ще... 1912 року, а рентген-кабінет “тимчасово” уже 20 років тулиться в... гаражі. Колектив лікарні обслуговує майже 20 тисяч населення, зокрема, з навколишніх сіл* [Голос України, 6.03.2008]. У СУМі лексема *тимчасово* тлумачиться як – “присл. до тимчасовий” [4, X, 113], а тимчасовий – “Який триває, існує або діє протягом деякого часу; протилежне постійний. // Непостійний, минуший, скороминуший” [4, X, 113]. У наведеному тексті адвербіатив набуває іронічного вираження: “нетимчасово, протягом тривалого періоду”, тобто “уже 20 років тулиться в... гаражі” рентген-кабінет.

Отже, проаналізувавши лексично та семантично okazіональні прислівники можна зазначити, що їх семантичний потенціал розкривається завдяки контекстній ситуації, незвичній сполучуваності, асоціативним реакціям тощо. Лексично та семантично okazіональні прислівники допомагають створювати нові картини мовного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С.Я. Єрмоленко. - Київ: Либідь, 2001. 224 с.
2. Косович О.В. Прагматика okazіональних одиниць у сучасній французькій мові. Мова і культура. Київ: Видавничий Дім Д.Бураго, 2004. Вип.7. Т. VI. С.160-166.
3. Мацько Л.І., Мацько О.М., Сидоренко О.М. Стилїстика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 262с.
4. Словник української мови: в 11т. / гол. ред. Білодід І.К. Київ: Наукова думка, 1970-1980.
5. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія / за ред. Пентиліук М.І. Херсон: ХДПУ, 1998. 66с.

6. Турчак О. Оказіоналізми як об'єкт лінгвістичного дослідження. Українська мова. 2004. № 2. С. 47-55.
7. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Вид-во "Укр. енцикл." ім. М.П. Бажана, 2007. 856с.
8. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: навчальний посібник. Київ: Література, 2000. 688 с.
9. Юрченко Т.Г. Оказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАНУ, Ін-т української мови. Київ, 2003. 19с.